

work on “Rules for pupils”, the analysis of educational normative legal documents on education discipline of pupils in 1943-1954-s. However, in general, almost all the publications were declarative and ideological.

Key words: newspaper “Radyans’ka osvita”, the pedagogical press, publications, historical sources, discipline, the ability to maintain discipline, pupils.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2015

І. М. Трохимчук

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВИХОВАНОСТІ

Анотація. У статті аналізується спосіб набуття учнями основної школи власного досвіду взаємодії з природними об’єктами й формування їхньої екологічно доцільної поведінки в довкіллі, що визначається відповідно виробленою системою цінностей і позицією стосовно природного середовища.

Результатом здійснення учнями основної школи дослідницької діяльності з екології є формування екологічно вихованої особистості. Екологічна вихованість особистості як педагогічна категорія, складається з трьох основних компонентів: інтелектуального, ціннісно-емоційного та діяльнісного.

Ключові слова: учні основної школи, дослідницька діяльність учнів з екології, екологічна вихованість особистості.

Постановка проблеми. Модернізація змісту сучасної середньої загальної освіти ґрунтується на врахуванні позитивного досвіду школи й водночас передбачає істотні зміни, зумовлені тенденціями упровадження інноваційних освітньо-виховних технологій, що мають детермінувати швидкі позитивні зміни в культурі суспільства, в основі яких покладено пошук ефективних підходів підготовки учнів до праці, активної ролі в економічному та громадському житті суспільства, розвитку їхнього наукового мислення, критичного осмислення дійсності та навичок вирішення різноманітних життєвих проблем [9]. Відтак, сприйняття, збереження та передача суспільних цінностей відбуваються, насамперед, у процесі виховання підростаючого покоління, у межах якого провідне місце на фоні істотних екологічних катаклізмів як на місцевому і регіональному, так і державному рівнях посідає саме екологічне виховання, а невід’ємною його складовою є формування екологічної вихованості зростаючої особистості. Останнє актуалізує екологічну компоненту, яка стає надзвичайно ваговою у формуванні світогляду людини третього тисячоліття.

Екстраполяцією цих фундаментальних ідей на сучасний вітчизняний соціокультурний і освітньо-виховний ґрунт є ряд прийнятих державою нормативно-правових документів. Зокрема, у статті 7 Закону

України «Про охорону навколишнього природного середовища» зазначається, що підвищення екологічної культури суспільства і професійна підготовка спеціалістів забезпечується загальною обов’язковою комплексною освітою та вихованням у галузі охорони навколишнього природного середовища, що здійснюється в дошкільних дитячих закладах, системі загальної середньої, професійної та вищої освіти, підвищення кваліфікації й перепідготовки кадрів [4, с. 11-78].

Окреме, важливе місце у розв’язанні проблем екологічного виховання підростаючого покоління посідає «Концепція екологічної освіти і виховання», завдяки упровадженню її у практику екологічна освіта в системі загальної середньої освіти набула оновленого змісту. Так, у Концепції зазначається, що «...шлях до високої екологічної культури пролягає через ефективну екологічну освіту, як необхідну складову гармонійного, екологічно безпечного розвитку, а реформування екологічної освіти та виховання має здійснюватися з обов’язковим врахуванням екологічних законів, закономірностей, наукових принципів, що діють комплексно в біологічній, технологічній, екологічній, соціальній і військових сферах» [6, с. 3-23].

Схожа думка знайшла своє відображення і у змісті «Концепції національного виховання» [7, с. 18-25], де акцентовано особливу увагу на необхідності ефективного формування екологічної культури та гармонійних відносин людини і природи.

Важливості розв’язання цих проблем надано у змісті Національної програми виховання дітей та учнівської молоді в Україні, де зазначається, що головною домінантою виховання стає формування системи ціннісного ставлення особистості до навколишнього соціального і природного середовища та самої себе. Набуває сили тенденція до гармонійного поєднання інтересів учасників виховного процесу: вихованця, який прагне до вільного саморозвитку і збереження своєї індивідуальності; суспільства, зусилля якого спрямовані на моральний саморозвиток особистості; держави, зацікавленої у тому, щоб діти зростали громадянами – патріотами, здатними забезпечити країні гідне місце у цивілізованому світі [10, с. 6].

Отже, одним із провідних завдань сучасної освіти є формування ставлення особистості до природи як до самодостатньої цінності, незалежно від корисності й практичного використання її об’єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується авторська стаття. Розв’язання проблем психолого-педагогічного супроводу пізнання зростаючою особистістю природи матеріального світу і відображення його у її свідомості, розвитку дитини у процесі навчання і виховання, психологічних засад активності і самоактивності, становленню творчої активності і співвідношення особистісного й морального зростання знайшло своє відображення у працях сучасних українських психологів і педагогів Г. Бала [1], І. Беха [2], М. Боришевського [3], О. Киричука [5, с. 5-14], С. Максименка [8], В. Панка [11], Г. Пустовіта [14].

Проблеми активності особистості в соціокультурному середовищі, розвиток її творчого потенціалу та формування її соціальної активності в контексті активної життєвої позиції, філософсько-культурологічних аспектів соціальної природи особистості була і залишається провідним напрямом розбудови сучасного освітнього простору держави. Ці аспекти проблеми знайшли своє відображення у працях В. Кременя, В. Крисаченка, П. Сауха, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, Г. Філіпчука та інших.

Аналіз поняттєво-категоріального апарату, що безпосередньо пов'язаний зі змістом екологічного виховання чи здійснення дослідницької діяльності з екології учнями основної школи, можна знайти у працях українських вчених Г. Білявського, В. Бровдія, М. Кисильова, В. Деркача, А. Толстоухова, В. Крисаченка, О. Плахотнік, Г. Пустовіта, В. Червонецького.

Формування екологічної вихованості учнів основної школи у процесі дослідницької діяльності з екології у загальноосвітніх навчальних закладах передбачає, насамперед, ефективне й логічно вибудоване конструювання навчально-виховного змісту, застосування традиційних й удосконалених у процесі дослідження форм, методів і засобами його реалізації. Тому екологізований навчально-виховний зміст дослідницької діяльності з екології учнів основної школи має ґрунтуватися на активізації їхньої навчально-пізнавальної і дослідницької діяльності та суспільно корисної чи природоохоронної роботи в довіллі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Визначити й дати характеристику основним психолого-педагогічним механізмам і методичним підходам до формування екологічної вихованості учнів основної школи у процесі дослідницької діяльності з екології у загальноосвітніх навчальних закладах, виокремити змістові аспекти педагогічного керівництва дослідницькою діяльністю учнів у навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Враховуючи результати аналізу праць вище зазначених авторів та результати здійсненого нами дослідження, визначено сутність передумов ефективного формування екологічної вихованості учнів основної школи у процесі дослідницької діяльності з екології у загальноосвітніх навчальних закладах та обґрунтовано структуру і зміст провідного поняття «екологічна вихованість особистості», у межах якого виділено три основних компоненти: інтелектуальний, ціннісно-емоційний та діяльнісний:

- *інтелектуальний* компонент розглядається нами як сформована система екологізованих знань, умінь і практичних навичок з їх застосування;
- *емоційно-ціннісний* компонент включає в себе комплекс сформованих системних як індивідуальних, так і колективних ціннісних орієнтацій стосовно довіллі, а також важливих мотивів з її вивчення й охорони, побудованих на емоційних реакціях, переконаннях, моральних, етичних та екологічних ідеалах;
- сутність *діялісного* компонента екологічної вихованості особистості складають сформовані в учнів основної школи практичні

уміння і навички з вивчення й охорони природи, побудови власних екологічно доцільних вчинків і дій в процесі дослідницької діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах.

Під час організації та здійснення дослідницької діяльності учнів основної школи з екології створюються всі умови для ефективного формування наукового світогляду, духовного розвитку особистості, її активності з вивчення й хорони природи, відповідальності за власні, і вчинки інших, стосовно довіллі, що є складовими їхньої екологічної вихованості.

Отже, дослідницька діяльність учнів основної школи розглядається як процес активної, педагогічно спрямованої і творчої їхньої діяльності в навколишньому середовищі, як процес взаємодії суб'єкта із об'єктом і спрямовується на вивчення й охорону цього об'єкта. Г. П. Пустовіт зазначає: «Важливість організації дослідницької діяльності у межах довіллі діяльності полягає в тому, що їх проведення сприяє більш глибокому розумінню учнями явищ, подій, їх наслідків для природних угруповань і зокрема людини, виявленню й усвідомленню причинно-наслідкових зв'язків цих явищ. А це дає змогу набагато ефективніше зрозуміти дитині закони природи і визначитись зі своїм місцем і роллю у найближчому довіллі» [12].

Звідси можна констатувати, що дослідницька діяльність учнів основної школи з екології є складним методом навчання й водночас виховання, адже його процесуальний компонент включає чотири основних види дій: розумові, перцептивні, практичні і морально-етичні.

У контексті останнього, актуальною є думка Г. П. Пустовіта, який зазначає, що дослідницька діяльність є одним із видів творчої діяльності учнів основної школи, що характеризується рядом особливостей: дослідницька діяльність пов'язана з розв'язанням учнями творчих завдань; дослідницька діяльність обов'язково повинна проходити під керівництвом спеціаліста; головним є отримання нових знань завдяки розв'язанню посильних для них дослідницьких завдань [13].

Кінцевим результатом дослідницької діяльності учнів основної школи з екології є, насамперед, формування у свідомості наукової картини світу, ціннісних категорій стосовно довіллі (теоретичний аспект), вироблення умінь і навичок його вивчення (теоретико-прикладний аспект), і як результат – здійснення самостійно чи у колективі класу або гуртка екологічно спрямованої суспільно корисної, масової і природоохоронної роботи (прикладний аспект).

Таким чином, формування в учнів основної школи екологізованих знань, умінь і навичок дослідницького характеру, розвиток їхньої активності у процесі вирішенні екологічних проблем своєї місцевості є провідним фактором у засвоєнні ними знань про навколишнє середовище, розумінні наукової картини світу, механізмів взаємозв'язків і взаємозалежностей у довіллі та тих протиріч, що виникають у процесі взаємодії людини з природою.

Практична реалізація цих положень у процесі організації і здійснення дослідницької діяльності учнів основної школи з екології в загальноосвітній школі має на меті:

- виявлення і осмислення основних параметрів екологічних проблем своє місцевої;
- вивчення на початковому етапі структурних елементів природного об'єкту чи явища з подальшим визначенням і усвідомлення взаємозв'язків між ними;
- виявлення й осмислення нових структурних елементів і функцій уже відомого об'єкта чи системи об'єктів;
- визначення й обґрунтування альтернативних напрямів (підходів) вирішення місцевих екологічних проблем та реалізація їх на практиці;
- вироблення алгоритму власних (або колективних) дій;
- формування умінь і навичок самостійного застосування здобутих екологічних знань під час розв'язання нової проблемної ситуації;
- набуття прогностичних навичок, тобто самостійного визначення, планування та здійснення як дослідницької діяльності з екології, так і практичних заходів з охорони довкілля.

Результати аналізу теорії й вивчення практики виховної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах дали змогу стверджувати, що для підвищення ефективності формування екологічної вихованості учнів основної школи у процесі дослідницької діяльності з екології необхідним є дотримання ряду педагогічних умов, а саме:

- поєднання мети і завдань навчання й екологічного виховання зростаючої особистості у навчально-виховному процесі з урахуванням можливих напрямів, змісту і часу життєдіяльності учнів основної школи у багатофункціональному і відкритому педагогічно спрямованому просторі дозвілля;

- конструювання навчально-виховного змісту дослідницької діяльності учнів основної школи з екології на основі інтеграції, чіткої диференціації, доступності, прогностичності, цілісності реалізації міжпредметних зв'язків;

- обґрунтування й розробку змісту, форм і методів формування екологічної вихованості учнів основної школи через активізацію їхньої участі в організації і здійсненні дослідницької діяльності з екології;

- активізацію співробітництва і співтворчості у системі відносин «учень – учнівський колектив – учитель» у процесі дослідницької діяльності з екології через посилення рефлексивних процесів та створення ситуацій успіху.

Формування екологічної вихованості особистості, за своєю сутністю є не тільки довгостроковим і багатомірним процесом набуття екологізованих знань, формування інтелектуальних умінь особистості, але й складним процесом її виховання, де, за висновком В. В. Червонецького, «...оволодіння учнями екологічними знаннями, усвідомлення ними важливості проблем довкілля та розуміння пріоритету гуманістичних цінностей у стосунках людини з навколишнім середовищем ще недостатньо для того, щоб у майбутньому підрастаюче покоління змогло попередити подальше поглиблення екологічної кризи» [15].

На підставі результатів дослідження методи навчання і виховання учнів у процесі дослідницької діяльності з екології нами класифіковано на чотири основні групи:

1) методи формування наукового світогляду та екологізованої свідомості особистості;

2) методи стимулювання дослідницької діяльності з екології і конкретної суспільно корисної, масової та природоохоронної роботи, які спрямовані на формування досвіду екологічно доцільної поведінки, вчинків і діяльності у довкіллі;

3) методи контролю та самоконтролю;

4) методи корекції і коригування.

За такої класифікації, визначені методи покликані вирішувати основні дидактичні завдання в галузі екологічної освіти й виховання учнів основної школи у процесі здійснення ними дослідницької діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах та дають змогу вирішувати конкретні навчально-виховні, розвивальні та суто природоохоронні завдання, метою і результатом вирішення яких є формування екологічної вихованості особистості.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок.

Отже, реалізація на практиці розробленої методики в загальноосвітньому навчальному закладі передбачала, що здійснення учнями основної школи дослідницької діяльності з екології має їх забезпечити необхідними для дослідницько-практичної діяльності знаннями та відповідними вміннями й навичками проводити самостійно чи в колективі різноманітні за складністю дослідження, систематизувати їх результати та формулювати висновки.

Розроблена й експериментально апробована методика є детермінованою системою, до якої входять екологізований навчальний зміст, форми і методи та педагогічні умови їх реалізації на практиці, учасники педагогічного процесу (вчителі, батьки та громадськість) і базується на теоретико-методологічних засадах, концепціях, закономірностях, ідеях, положеннях та спрямовується на ефективне засвоєння екологічних знань, умінь і практичних навичок, що дає змогу учням основної школи знайти своє місце у процесі дослідницької діяльності з екології у загальноосвітніх навчальних закладах з розв'язання місцевих екологічних проблем.

Перспективи дослідження пов'язані з визначенням аспектів успішної реалізації моделі формування екологічної вихованості учнів основної школи у процесі дослідницької діяльності з екології у загальноосвітніх навчальних закладах України.

Список використаних джерел:

1. Балл Г.О. Психологическое содержание личностной свободы: сущность и составляющие // Психологический журнал. – 1997. – №1. – 12-21 с.
2. Бех І. Д. Життя особистості у духовному обрисі : [наук.-метод. посіб.] / Іван Дмитрович Бех. – Рівне : РДГУ, 2010. – 118 с.
3. Боришевський М. Й. Психологія самоактивності учнів у виховному процесі. – К.: Вища школа. – 1986. – 289 с.
4. Закон України про охорону навколишнього природного середовища // Екологічне законодавство України: законодавчі акти /

- під ред. В. І. Андрейцева. – Полтава: Полтавський літератор, 1997. – Ч. 1. – С. 11-78.
5. Киричук О. В. Екологія розвитку особистості: проблеми і шляхи їх розв'язання // Екологія і освіта: проблеми теорії і практики. Зб. матеріалів конференції. – Умань, 1994. – С. 5-14.
 6. Концепція екологічної освіти України // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. – №7. – С. 3-23.
 7. Концепція національного виховання // Рідна школа. – 1995. – № 6. – С. 18-25.
 8. Максименко С. Д. Психологія учіння людини: генетико моделюючий підхід: монографія / С. Д. Максименко. – К.: Видавничий дім «Слово», 2013. – 592 с.
 9. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті. – К.: Шкільний світ, 2001. – 24 с.
 10. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні // Освіта України. – 2004. – № 94. – С. 6-10.
 11. Основи практичної психології / В. Панок, Т. Титоренко, Н. Чепелєва та ін.: Підручник. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.
 12. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання: дидактичні основи методів навчально-виховної роботи : монографія : в 2 кн. Кн. 2 / Г. П. Пустовіт. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 272 с.
 13. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання: теоретико-дидактичний аспект : монографія : в 2 кн. Кн. 1 / Г. П. Пустовіт. – [Вид. 2-е доп. і випр.]. – Миколаїв : Вид-во МДУ ім. В. О. Сухомлинського, 2010. – 379 с.
 14. Пустовіт Г. П. Дослідницька робота учнів з екології в позашкільних установах: Навчально-методичний посібник. – К.: АПН України, 1996. – 126 с.
 15. Червонецкий В. В. Экологическое образование в школах развитых стран мира. – М.: Центр «Экология и образование», 1992. – 94 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Ball G. O. Psihologicheskoe soderzhanie lichnostnoj svobody: sushhnost i sostavl'jajushhie [Psychological contents of personal freedom: essence and components] // Psihologicheskij zhurnal. – 1997. – №1. – 12-21 s. (in Russian)
2. Bekh I. D. Zhyttia osobystosti u duhovnomu obrysi [Personality life in spiritual aspect]: [nauk.-metod. posib.] / Ivan Dmytrovych Bekh. – Rivne: RDGU, 2010. – 118 s. (in Ukrainian)
3. Boryshevskiy M. Y. Psihologiya samoaktyvnosti uchniv u vyhovnomu protsesi. [Psychology of self-activity of pupils in educational process]. – K.: Vyshcha shkola. – 1986. 0 289 s. (in Ukrainian)
4. Zakon Ukrainy pro okhoronu navkolyshnogo pryrodnoho seredovyschha [The law of Ukraine about the protection of environment ; the law acts] // Ekologichne zakonodavstvo Ukrainy: zakonodavchi akty / pid red. V. I. Andreitseva. – Poltava: Poltavskiyi literator, 1997. – Ch.1. – S. 11-78 (in Ukrainian)
5. Kyruchuk O. V. Ekologiya rozvytku osobystosti: problemy i shliakhy yikh rozv'iazannia [Ecology of personality development: problems and ways of

- their solving] / Ekologiya i osvita: problemy teorii i praktyky. Zb. materialiv konferentsii. – Uman, 1994. – S.5-14. (in Ukrainian)
6. Kontsepsiia ekologichnoi osvity Ukrainy [Conception of the ecological education] // Informatsiinyi zbirnyk Ministerstva osvity i nauky Ukrainy. – 2002. – №7. – S. 3-23. (in Ukrainian)
 7. Kontsepsiia natsionalno vykhovannia [Conception of the ecological education] // Ridna shkola. – 1995. – №6. – S. 18-25. (in Ukrainian)
 8. Maksymenko S. D. Psykholohiia uchinna liudyny: genetyko modeliuiuchy pidkhd: [Psychology of studying a person : genetics and modelinh approach] monografiia / S. D. Maksymenko. – K. Vydavnychiy dim «Slovo», 2013. – 592 s. (in Ukrainian)
 9. Natsionalna doktryna rozvytku osvity v Ukraini u XXI stolitti [National doctrina of the development of education in Ukraine]. – K.: Shkilnyi svit, 2001. – 24 s. (in Ukrainian)
 10. Natsionalna programa vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi v Ukraini [National program of bringing up children and youth in Ukraine] / Osvita Ukrainy. – 2004. – № 94. – S. 6-10. (in Ukrainian)
 11. Osnovy praktychnoi psykholohii [Basis of practical psychology] / V. Panok, T. Tytorenko, N. Chepelieva ta in.: Pidruchnyk. – K.: Lybid, 1999. – 536 s. (in Ukrainian)
 12. Pustovit G. P. Pozashkilna osvita i vykhovannia: dydaktychni osnovy metodiv navchalno-vykhovnoi roboty: [Out-of-school education: didactical basis of the methods of educational work] monografiia: v 2 kn. Kn. 2 / G P. Pustovit. – Sumy: VTD «Universytetska knyga», 2008. – 272 s. (in Ukrainian)
 13. Pustovit G. P. Pozashkilna osvita i vykhovannia: teoretyko-dydaktychni aspekt: [Out-of-school education: didactical basis of the methods of educational work] monografiia: v 2 kn. Kn. 1 / G. P. Pustovit. – [Vyd. 2-e dop. i vypr.]. – Mykolaiv: Vyd-vo MDU im. V. O. Sukhomlynskogo, 2010. – 379 s. (in Ukrainian)
 14. Pustovit G. P. Doslidnytska robota uchniv z ekologii v pozashkilnykh ustanovakh: [Experimental work in ecology in out-of-school establishments] Navchalno-metodychnyi posibnyk. – K.: APN Ukrainy, 1996. – 126 s. (in Ukrainian)
 15. Chervonetskij V. V. Ekologicheskoe obrazovanie v shkolah razvityh stran mira. [Ecological education in the schools of developed countries of the world]. – M.: Tsentr «Ekologija i obrazovanie», 1992. – 94 s. (in Russian)

Аннотация. В статье анализируется способ приобретения учащимися опыта взаимодействия с природой и формирования их экологически целесообразного поведения в окружающей среде, которое определяется выработанной системой ценностей в отношении к природной среде.

Результат исследовательской деятельности - формирование экологически воспитанной личности. Экологическая воспитанность личности как педагогическая категория, состоит из трех основных компонентов: интеллектуального, ценностно-эмоционального и деятельностного.

Ключевые слова: учащиеся основной школы, исследовательская деятельность учащихся по экологии, экологическая воспитанность личности.

Summary. In the article the ways of acquire by pupils of the secondary school experience of co-relations with nature objects and forming their ecologically expedient behaviour in the environment which is defined with the system of values and activity in the environment. The conditions for effective forming of creative personality scientific outlook and ecological type of thinking, pupils' moral development, responsibility for their own actions and behavior of others in relation to the environment are being created. In the article the author defined the status of the problem in pedagogical theory and practice areas, characterized theoretical solution of the problem – the formation of ecological breeding in the research process on ecology in general educational institutions.

In it concluded that the result of the implementation of ecology research in pupils of secondary schools is forming ecologically educated person. Environmental breeding of a person as a pedagogical category consists of three main components: intellectual, value-emotional and regulative.

Key words: pupils of secondary school, pupils' ecology research activity, environmental breeding of a person.

Стаття надійшла до редакції 02.11.2015

T. S. TSIPAN

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF PEDAGOGICAL ANALYSIS OF ACTIVITY OF CHILDREN'S PUBLIC ASSOCIATIONS

Summary. The article deals with theoretical and methodological bases of pedagogical analysis of activity of children's public associations. In the article the essence of the notions "children's public association, "pedagogical analysis" are presented; theoretical bases of organization of pedagogical analysis of activity are considered in children's public associations.

Criteria of children's public associations and criteria which help to organize pedagogical analysis in children's public associations are characterized. On the basis of certain goals and tasks of pedagogical analysis character of analysis is distinguished: complex (result, global), thematic, self-reactance (selective), his